

Abeceda poželenja: GLBTIQ in literarna veda

Andrej Zavrl

Ljudska univerza Kranj, C. Staneta Žagarja 1, SI-4000 Kranj
A.Zavrl@hotmail.com

Prispevek primerjalno in kritično predstavi pomen gejevske/lezbične literarne vede ter queer teorije. Medtem ko se gejevske/lezbične literarne študije sprašujejo, kaj je gejevska/lezbična literatura oz. identiteta, in sestavljajo svoje kanone, queer teorija preuči tradicionalne klasifikacije spolnih identitet in dekonstruira heteronormativnost literarnih besedil ter literarne vede.

Ključne besede: literarna teorija / študije spolov / seksualnost / gejevska književnost / lezbična književnost

*Let's talk about sex.
(Salt 'n' Pepa)*

*Prav možno je, da o spolnosti govorimo več kot o katerikoli drugi stvari;
prav strastno se lotimo te naloge; iz neke čudne bojazni se prepričujemo,
da o njej nikoli ne povemo dovolj ...
(Michel Foucault)*

*Dobrodošla, Jane, v mavrični svet literarne vede.
Zdaj vemo, da si bila lezbijka in, še bolje, celo incestuozna.
Ko smo mislili, da si snovala zgodbo za Mansfield Park,
sta s sestro Clarisso počeli nedostojne reči.
(Barry Hugill)*

Ali je bil Shakespeare gej?

Literarna veda je tako kot mnoge druge humanistične in družboslovne vede opazen del svoje pozornosti zadnjih desetletij posvetila (literarni konstrukciji) seksualnosti. Kritično zanimanje je naraščalo z izjemno vne-
mo, seksualnost pa je prenehala biti neprimerna tema akademskih razprav ali celo tabu, saj »številni vplivni teoretiki menijo, da so izključevanja in marginalizacije, ki so povezane s seksualnostjo, [...] enako pomembne za organiziranost zahodne družbe kot druga strukturna izključevanja«. In še več: mnogi seksualnost vidijo kot »centralni princip družbene organizirano-

sti« (Bertens 218). Joseph Bristow tako ugotavlja, da je seksualnost postala »ključen kritiški termin [, ki je] neizmerno pomemben« (1). Pričujoči prispevek zato govori o seksualnosti poldrugo stoletje po njeni »iznajdbi« in treh desetletjih njenih akademskih pretresov, to pa z vidika dveh (treh?) najbolj uveljavljenih usmeritev znotraj literarne vede: gejevske/lezbične literarne vede in queer teorije.¹

Lezbični/gejevske študiji so neposredno povezani z začetki gibanja za pravice homoseksualcev v drugi polovici dvajsetega stoletja. Še posebej lezbijke so sprva delovale večinoma znotraj feminizma, čeprav nikakor brez trenj, saj niso bila redka opažanja, da je bil tudi v feminizmu velikokrat prisoten heteroseksizem, ki privilegira heteroseksualno seksualno in čustveno izražanje. Bonnie Zimmerman je tak odnos očitala celo vodilnim feministkam, kot so Elaine Showalter, Sandra M. Gilbert in Susan Gubar, ki naj bi ignorirale lezbištvo znotraj ženske izkušnje.² Vsaj v svojih začetkih so bili tudi gejevski študiji povezani s feminizmom in njegovo kritiko patriarhalnosti, kasneje pa tudi z moškimi študijami, medtem ko v zadnjem času delujejo relativno samostojno.

Opazen del gejevske/lezbične literarne vede se posveča odkrivanju (in razkrivanju) istospolnosti v književnih besedilih, kar je botrovalo zdaj že povsem nepregledni množici antologij in razprav o gejevski/lezbični književnosti.³ Zаметke emancipatornih zgodovinskih pregledov, ki so svoj razcvet doživeli konec devetnajstega in v dvajsetem stoletju, najdemo že v renesansi, ko se je začelo sestavljanje seznamov istospolnih ljubimcev. Osebe, ki se na njih tipično pojavljajo, so iz mitologije in Biblije, iz zgodovine in umetnosti, kasneje tudi znanosti, politike itn. Takšni seznammi tako na osebni kot skupinski/subkulturni ravni služijo kot pomoč pri samoidentifikaciji in ustvarjanju zgodovinske kontinuitete družbeni skupini, ki si s sklicevanjem na preteklost oblikuje svojo tradicijo. Enega zgodnejših seznamov najdemo pri Christopherju Marlowu, ki nasploh velja za eno temeljnih imen gejevskega literarnega kanona. Mortimer starejši v *Edvardu Drugem* poskuša pomiriti nasprotovanje svojega nečaka kralju s sklicevanjem na tradicijo istospolnih parov:

navsezadnje
so imeli ljubljence tudi največji kralji;
ni Aleksander ljubil Hefajstiona?
ni Herkul osvajalec jokal za Hilasom?
ni mrki Ahil koprnel za Patroklom?
In ne le kralji, tudi največji modreci:
Rimljan Tulij je ljubil Oktavija
in strogi Sokrat muhastega Alkibiada.

(Marlowe 66)

Kraljeva žena, kraljica Izabela, seznamu doda še en par: »Saj nikdar / ni Jupiter tako blaznel za Ganimedom, / kot on blazni za tem prekletim Gavestonom« (62). Tudi Edvard sam se ob ponovnem srečanju s svojim ljubimcem sklicuje na Hilasa in Herkula: »Še Herkul ni bolj žaloval za Hilasom, / kot sem jaz za teboj, odkar si bil izgnan!« (57).⁴

Kadar govorimo o teorijah seksualnosti v literarni vedi, mnogokrat nalletimo na kritike, da je »teorija sicer čisto v redu, razen tega, da se je znebila literature«, saj jo »bolj zanima spol kot pentameter« (Hugill) ali pa da so teoretiki seksualnosti (preveč) politični oz. ideološki. Če rečemo konkretno: gejevska/lezbična in queer perspektiva v literarni vedi so nedvomen primer med- in večdisciplinarnega preučevanja književnosti. Poleg tega je jasno, da tu ne moremo govoriti o posebni metodi raziskovanja literature, ampak gre – podobno kot pravi Tomo Virk za feministično literarno vedo – za obravnavo literature »s posebnega, značilnega in prepoznavnega stališča, ki dopušča govoriti vsaj o *metodološkem vidiku*« (239). Čeprav glbtqi študiji v svoje razprave pogosto vključujejo literarna besedila, ta niso vedno predmet preučevanja sama zase, ampak skoraj zmeraj znotraj širših kontekstov zgodovine / konstrukcije / reprezentacije / teorije seksualnosti, včasih pa so takšne analize čisto neposredno vpete v emancipatorne diskurze. Irski pisatelj in kritik Colm Tóibín zelo jasno pokaže na vpetost gejevske/lezbične literarne vede v širša družbena prizadevanja, ko pri branju literarnih besedil zagovarja odkrivanje skrivnih svetov znakov, strahov in predsodkov, ki jih lahko interpretiramo kot dokaze za prisotnost homoseksualnosti: »Ko gejevski bralci in pisatelji postajajo bolj vidni in samozavestni ter gejevska politika bolj določna in resna, gejevska zgodovina postaja bistven element gejevske identitete, ravno tako kot irska zgodovina za Irce ali židovska zgodovina za Žide« (6–7).

Geji in lezbijke se na osnovi svojega vztrajanja pri jasno izoblikovanih identitetah, ki temeljijo na fiksnih spolnih usmerjenostih, definirajo kot družbeni manjšini, enakopravni, a različni, in zahtevajo enake pravice in zakonsko zaščito. Svet postonewallske asimilacijske politike in pozitivne samozavesti pa se je kmalu izkazal za pretesnega.⁵ Tudi nekritična promocija izključno všečne podobe gejev in lezbijk se je sfižila v zavračanje vsakršnega literarnega dela, ki geje/lezbijke prikazuje v manj kot osrečujoči, popolni in vzorni podobi, saj je bilo takšno besedilo razumljeno kot sovražno in škodljivo. V devetdesetih letih se je gejevski in lezbični identiteti, ki temeljita na izbiri seksualnega objekta, zato po robu postavil nov koncept – queer, ki nasprotuje vsakršnim poskusom reguliranja in prisilne identifikacije ter kakršnim koli shemam biološkega redukcionalizma; pri tem seveda nasprotuje tudi gejevski/lezbični konzervativni želji po normalnosti in esencialističnemu pojmovanju seksualnih identitet, ki

jih gejevsko/lezbično gibanje uporablja v politične namene. Biseksualnost in transspolne pozicije zdaj niso bile več predmet kritik, ampak pravega kritiškega navdušenja, saj prestopajo mejo med nasprotujočimi si dvojicami, npr. homo/hetero, ali/ali, in prepoznavajo možnost in/in, ali pa – v primeru transspolnih identifikacij – zarežejo globoko v ustaljene koncepte moškosti/možatosti in ženskosti/ženstvenosti. Eden bistvenih dosežkov queer teorije je tako prav poudarjanje »kompleksnosti in raznolikosti človeških seksualnih praks; in, tako je, mobilnosti človeškega poželenja, nepredvidljivosti človeških fantazij in, najpomembneje, naših zmožnosti, da v svojem seksualnem imaginariju dosehamo izrazito perverzne identifikacije« (Dollimore 23).

Zdi se, da je ključen za moderno razumevanje seksualnosti Michel Foucault, ki je poskušal določiti »delovanje in razloge obstoja sistema oblast-znanje-ugodje, na katerem pri nas temelji razprava o človeški seksualnosti« (15). Po Bristowu je Foucault »prvi moderni intelektualec, ki je postavil kritiško paradigmo, s katero je temeljno prelomil s seksološkimi in kasnejšimi psihoanalitskimi modeli, ki so prevladovali tako v akademski kot v popularni kulturi« (169). V neposredni povezavi z našim zanimanjem je pomen diskurza in povratnega diskurza, saj ko govorimo o seksualnosti in njenem raziskovanju, pogosto govorimo o »seksualnosti« (med narekovajema), torej o »zgodovinsko spremenljivih načinih govorjenja, pripovedovanja in pisanja, ki delujejo sistematično – četudi včasih kontradiktorno – ter tako artikulirajo, kaj je v določeni kulturi zaželeno in nezaželeno, legitimno in nelegitimno« (Bristow 170). Po Foucaultu je devetnajsto stoletje ključno tako za rojstvo seksualne identitete in njenega družbenega nadzora kot tudi za diskurzivno emancipacijo subjektov nenormativnih seksualnosti: »Homoseksualnost je sama začela govoriti o sebi, zahtevala status zakonitosti ali »naravnosti«, in to pogosto z besedami in s kategorijami, s katerimi je bila medicinsko diskreditirana« (Foucault 106).⁶

Poleg Foucaultovega opusa je za moderne teorije seksualnosti in še posebej za queer teorijo morda najvplivnejša knjiga *Težave s spolom: Feminizem in subverzija identitete* (1990) komparativistke Judith Butler, ki jo je sama označila – s tem pa kar dobro povzela provenienco queer paradigme – kot »politično približevanje feminizma, gejevskih in lezbičnih pogledov na družbeni spol ter poststrukturalistične teorije« (11). Butler kritizira klasično feministično razumevanje biološkega spola kot anatomske osnove za kulturno nadgradnjo (družbeni spol), ter trdi, da je »konstrukt, imenovan 'biološki spol', ravno tako konstruiran kot družbeni spol« (18). Avtorica opozarja, da je za konvencionalno inteligibilnost družbenih spolov potrebno vzdrževati »koherentna razmerja in kontinuiteto med biološkim spolom, družbenim spolom, seksualno prakso in željo«. Takšna koherenca

moškega in ženskega družbenega spola pa je možna le, če obstaja »stabilna in opozicionalna heteroseksualnost« (29, 34).

Druga temeljna ugotovitev *Težav s spolom* je performativni učinek identitet, ki razkrije, da »sta bistvo ali identiteta [...] ponaredba, ki sta izdelana in ohranjena s telesnimi znaki in drugimi diskurzivnimi sredstvi.« Tako tudi »družbena spola ne moreta biti ne prava ne zmotna, temveč sta proizvedena le kot učinka resnice« (144–45). Družbeni spol se vzpostavlja s ponavljajočim se performansom, s »stiliziranim ponavljanjem dejanj«, ki ga konstituira kot »družbeno časovnost« (149). Ker so atributi in dejanja družbenih spolov performativni, »potem ni ne pravih ali zmotnih, ne realnih ali izkrivljenih družbenospolnih dejanj, in domneva o pravi družbenospolni identiteti se razkrije kot regulatorna fikcija«. Butler vidi možnosti za uporabo proti moški prevladi in prisilni heteroseksualnosti v raznovrstnih nenormativnih spolnih in seksualnih identifikacijah in praksah; predvsem transpolno preoblačenje razume kot družbenospolno parodijo, ki »razkrija posnemovalno strukturo samega družbenega spola« (146).⁷ Vse je torej le kopija brez izvirnika, kar pa pod vprašaj postavi uveljavljena hierarhična spolna/seksualna razmerja.

Kritiki queerovstvu najpogosteje očitajo, da brez identitete ni možno politično delovanje.⁸ Poleg tega queer s sklicevanjem na anti(hetero)normativnost pravzaprav sam utrjuje binarni red, za katerega trdi, da ga ruši. Zelo vprašljivo je tudi podajanje »univerzalizirane, esencializirane in reduktivne« podobe heteroseksualnosti, ki da je tako negotova, da je ves čas na robu samouničenja (Dollimore 40). Problematičnost radikalnega antiesencializma se kaj hitro pokaže tudi v literarni vedi: kako naj definiramo queer/gejevski/lezbični tekst/osebo, če prej zavrremo seksualne identitete?⁹ Včasih je pri queer pogledu opaziti skoraj nekakšno obsesijo z deviacijami, subverzijo in razmerjem med robom in centrom. Gregory Woods pa opozarja, da se na primer »pesniki, ki ljubijo fante ali moške, ne materializirajo vedno kot radikalni prevratniki konzervativnih tradicij ali kot osamljeni ekscentriki. Gejevska poezija ne gre vedno proti toku, v resnici je bila večkrat tok ona sama« (2). Čeprav je gejevski kanon, kot vsak drug, razen nekaj prestižnih imen, precej spremenljiv, Woods zagovarja izjemen pomen gejevske literature in njeno osrednjo vlogo: »To ni marginalna tradicija, čeravno je včasih marginalizirana« (16).

Za britanski kulturni materializem, ki sta ga v (glbtq) literarni vedi pomembno utrdila Jonathan Dollimore in Alan Sinfield, ni nobenega dvoma: »Kultura je politična« (Sinfield, *Cultural Politics* viii), kar pomeni, da je seksualno disidentstvo razumljeno kot »vedno vsaj potencialno politično dejanje« (Bertens 225), ki se navezuje na širša vprašanja »seksualnosti, moškosti in nacionalne identitete, ki se tako izkažejo za veliko bolj temeljna za

glavni kulturni tok, kot je ta pripravljen priznati« (Moran 110). Literatura je samo eno od področij, kjer poteka produkcija kulture, ki pa je zaradi svojega političnega ustroja »v principu dostopna političnim intervencijam« (Sinfield, *Cultural Politics* 58). V tem smislu Sinfield zavrne kakršno koli možnost nezainteresiranega, univerzalnega branja, ki bi enkrat za vselej odkrilo pravi pomen posameznega besedila. Spodbijati je torej potrebno idejo diskretности kot nečesa, kar je literarni kulturi v prid, saj v resnici le podpira dominantni pogled in utrjuje zacementiranost meja. »Gejevski bralec ne potrebuje takta, ampak strateški primanjkljaj takta – voljan se mora predati obtožbam, da vidi stvari tam, kamor ne spadajo« (Woods 15). Seveda, »bralce je treba vznemiriti« (Higgins 8).

Eve Kosofsky Sedgwick opozarja na problem zanikanja oz. ignoriranja istospolnosti »najosrednejših figur kanona«, o katerih se sicer redno poučuje v šolah in na univerzah, sama pa zapiše: »Ne le da so obstajali gejevski Sokrat, Shakespeare in Proust, ampak so njihova imena bila Sokrat, Shakespeare, Proust« (Sedgwick, *Epistemology* 52). Pri takšnih »razkritjih« avtorjev pa se je treba zavedati, da v preteklost prenašamo moderne koncepte – Shakespeare tako seveda *ni* mogel biti »gej«, kakor ga imenuje Sedgwick, ker tovrstnega koncepta, kaj šele tega poimenovanja, za časa njegovega življenja pač ni bilo; seveda pa zaradi istega razloga tudi ni mogel biti »strejt«, česar pa heteroseksistična kritika včasih noče slišati. Drugačen primer za nemoč tradicionalnega gejevskega/lezbičnega pristopa – in možnost za aplikacijo queer teorije – je lahko T. S. Eliot, ki ga nekateri kritiki sicer neprepričljivo označujejo za prikritega homoseksualca ali biseksualca, v čigar poeziji pa je po drugi strani nemogoče spregledati prisotnost nenormativnih (homo)erotičnih elementov, ki rušijo brezprizivno moštost in podpihujejo spopad med sprejemljivim in nesprijemljivim poželenjem.

Seksualnost, identiteta, literarna veda

David M. Halperin opozarja na zgodovinski obstoj različnih povezav med seksualnimi dejanji in subjektom, ki jih izvaja, čeprav se strinja, da je o moderni seksualni identiteti oz. seksualni orientaciji (torej tudi o homo/heteroseksualnosti) v resnici mogoče govoriti šele po devetnajstem stoletju. Njegovo tezo o »mnoštvu možnih zgodovinskih povezav med spolnostjo in identiteto« (43) lahko ponazori Boccaccieva priredba (*Dekameron*, 10. zgodba 5. dne) Apulejeve zgodbe o »Nezvesti mlinarjevi ženi« (*Zlati asel*, 9. knjiga). Pri površnem povzetku vsebine obeh zgodb (prevarani mož se ženi in njenemu ljubimcu »maščuje« tako, da še sam spi z mladeničem,

ki mu je nasadil roge) in čeprav gre za fizično podobno dejanje (moški analno penetrira mladeniča), je med Boccaccievim Pietrom di Vinciolom in Apulejevim mlinarjem mogoče opaziti nekaj ključnih razlik. Pomembna razlika je v opisu osebnih karakteristik moških: mlinar je »dobričina in skromen človek«, medtem ko pripovedovalec za njegovo ženo – »smrt-na sovražnica vsake čednosti« – komaj najde ustrezno negativne opise (Apulej 156). Ženin ljubimec Filesiteros je »punčkasti gizdalin«, »še čisto mlad fant, gladkih svetlih lic, pravi lepotec, ki bi bil še sam dober za ljubico kakemu ljubimcu posebne vrste« (164, 161). Opisa obeh moških sta poglavitna za ugotovitev, da ni nič nenavadnega, če si moški v Apulejevem svetu spolno poželi mladeniča; še več, pisec seksualno motivacijo utemelji »s sklicevanjem na erotične kvalitete, ki so lastne seksualnemu objektu, ne s sklicevanjem na kakršne koli razločevalne značilnosti seksualnega subjekta« (Halperin 39). Mlinarjev užitek z mladeničem tako v ničemer ne izraža njegovega posebnega seksualnega okusa, kaj šele ustaljene preference. Morda bi bilo mogoče reči, da spolne norme, vsaj v mlinarjevih očeh, krši Filesiteros, saj »krati rozni cvet svojih let zaljubljenecem, ki bi ga radi utrgali! [...] In za osvajalca bi rad veljal, preden mu kaj takega sploh pristoji!« (Apulej 164).

Medtem ko pri Apuleju ni »nobenih inkriminirajočih povezav med mlinarjevim seksualnim uživanjem prešuštniškega mladca in mlinarjevim karakterjem, možatostjo ali seksualno nagnjenostjo« (Halperin 41), je pri Boccacciu situacija povsem obratna: Pietro, ki tudi sicer ni prikazan kot posebej simpatičen možakar, svojo ženo zanemarja, saj so mu »ženske zoprne«. Poročil se je le, da bi »ublažil splošno mnenje, ki so ga vsi njegovi someščani imeli o njem«, ne pa zaradi svojih nagnjenj, saj je »mislil mnogo bolj na kaj drugega kakor nanjo« (Boccaccio 199). To, na kar je mislil, pa je iskanje zabave z mladimi fanti (problem je torej njegova izbira seksualnega objekta), zato je še kako vesel, ko odkrije, da je ženin ljubimec fant, »za katerim je že dolgo lazil s svojimi pregrešnimi nameni« (205). Tako se na koncu vsi trije skupaj odpravijo v posteljo. Iz opisa, da zjutraj mladenič ni »prav dobro vedel, ali je bil ponoči bolj žena ali bolj mož« (207), sklepamo, kaj se je godilo ponoči. Najprej lahko opazimo razliko med Apulejevim in Boccaccievim mladeničem: pri prvem so osebne karakteristike sovpadale z njegovo spolno vlogo, pri Boccacciu pa mladenič razmišlja o dejanjih, ki so se (mu) godila ponoči, ne pa o kakršnem koli osebнем bistvu. Druga, še precej bolj bistvena razlika med obema obdelavama zgodbe pa je v Boccaccievem povezovanju »izvajanja sodomitskih dejanj z deviantnim seksualnim okusom in deviantno seksualno subjektivnostjo« (Halperin 41). Pietrovo seksualno obnašanje je namreč pomemben del njega kot seksualnega, družbenega ter etičnega subjekta. Seveda pa

ni mogoče govoriti o Pietrovi seksualni orientaciji ali celo homoseksualni identiteti, saj za njeno moderno razumevanje izbira seksualnega objekta, četudi ustaljena in ponavljajoča se, ni dovolj: »Homoseksualna izbira sama po sebi mora delovati kot znak razlike, socialne ali seksualne deviantnosti, ne glede na spolno identifikacijo ali seksualno vlogo,« poleg tega mora biti izbira istospolnega objekta »povezana s psihologijo, posameznikovo notranjo orientacijo« (Halperin 169).¹⁰

Kolikor je Boccacciev Pietro, kljub »deviantni seksualni subjektivnosti«, možat moški in nič v njegovem izgledu ali njegovem obnašanju ne razkriva njegove seksualne posebnosti, je Chaucerjev Odpustkar v *Canterburyjskih zgodbah* tako rekoč njegov negativ, saj je že v Prologu »okarakteriziran in stigmatiziran z osebnim bistvom, ne glede na to, ali to identiteto sploh kdaj potrjuje s telesi drugih moških ali ne« (Woods 51). Odpustkar je že navidez nemožat: ima dolge, viseče, rumene lase, svetleče oči, glas cvileč kot koza, je golobrad in gladke kože, vse pa je povzeto v verzu (ki v slovenskem prevodu manjka): »I trowe he were a geldyng or a mare [Mislim, da je bil skopljen konj ali kobilica]« (Chaucer 176). Srednjeveške kategorije feminiziranosti, hermafroditizma in evnuštva, kot trdi Monica E. McAlpine, lahko razložijo le posamezne aspekte Odpustkarjevih značilnosti, zato avtorica anahronistično zatrdi, da ga le termin homoseksualen lahko opiše v celoti (13). Čeprav je sodomija znak Odpustkarjeve moralne izprijenosti (saj prodaja vprašljive odpustke in ponarejene relikvije), je toliko bolj zanimivo, da se njegova sodomitska narava vendarle razločno kaže navzven in to še celo skozi požensčenost, ki nasploh velja za atribut moške homoseksualne identitete šele od konca 19. stoletja.¹¹

V praksi je seveda nemogoče zelo jasno razmejevati med gejevsko/lezbično ter queer literarno vedo, čeprav danes queer večinoma služi kot teoretsko/ideološko ozadje, v praksi pa smo zvečine priče njegovemu dokaj neproblematičnemu zlitju z bolj tradicionalnimi gejevskimi/lezbičnimi pristopi. Poskusimo torej z zgolj shematskim povzetkom. Gejevska/lezbična literarna veda, izhajajoč iz bolj ali manj trdnih seksualnih identitet, vzpostavlja kanon gejevskih/lezbičnih pisateljev/ic kot jasno razpoznavno literarno tradicijo; prepoznava gejevske/lezbične epizode/osebe v (še posebej kanonskih) literarnih delih in jih kot gejevske/lezbične tudi obravnava; gejevsko/lezbično samoidentifikacijo razume kot akt zavednega upora vzpostavljenim normam, kot prekoračitev začrtanih meja in kategorij; razkriva homofobičnost literature in literarne vede; v ospredje postavlja gejevske/lezbične aspekte literarnih besedil, ki so bili doslej nedorečeni (npr. izrazita homoerotičnost poezije prve svetovne vojne) ter prezrte zvrsti (npr. dnevnik, pisma), ki so bistveno vplivale na ideale moškosti in ženskosti (Barry 148–49).

Medtem ko tradicionalna gejevska/lezbična literarna veda poskuša ugotoviti »resnico« o spolni usmerjenosti posameznega avtorja/literarnega junaka/besedila, queer teorija raje analizira, zakaj se zdijo določeni pogledi samoumevni in kateri mehanizmi delujejo v ozadju heteronormativnosti. Queer teorije v čisti obliki ne zanima, kaj je gejevska/lezbična književnost niti ustanavljanje »Hominterne«, ampak daje poudarek nestandardnim oblikam seksualnosti in prevpraševanju tradicionalne klasifikacije seksualne identitete (vključno z gejevsko/lezbično). »Če se gejevska[/lezbična] literarna veda osredotoča na razmerje med resnično zgodovinsko izkušnjo in besedilom, queer teorijo zanimajo preseki med različnimi vrstami diskurzov,« še posebej pa njihove »konstitutivne možnosti, vrzeli, prekrivanja, disonance, resonance itn.« Z drugimi besedami rečeno, queer kritiki »iščejo in analizirajo aporije, ki so zgodnejšim gejevskim[/lezbičnim] branjem pogosto ostale nevidne« (Martin in Piggford 9, 7). Pri queer branju – ki eklektično črpa iz feminizma, gejevskih/lezbičnih študij, historizma, kulturnega materializma, poststrukturalizma, dekonstrukcije, psihoanalize idr. – so v ospredju koncepcije spola in seksualnosti, njim pa se pridružujejo še drugi vidiki, ki lahko bistveno vplivajo na razkrivanje medbesedilnih povezav, vpisov seksualnih želja, poželenj in identifikacij. Za lirski subjekt ali pripovedovalca se tako večkrat izkaže, da svoje iz-/pripovedi nima popolnoma v oblasti. Vmesni prostori in zdrs, ki se neizbežno pojavljajo, pa so za queer branje nadvse privlačni.

OPOMBE

¹ Kratek terminološki zaznamek: kljub temu da največkrat lahko zasledimo sintagmo »gejevski in lezbični«, je priredni veznik manj samoumeven, kot se sprva zdi (prim. Bristow 3). Sam zato namesto veznika načelno uporabljam poševnico, ki naj nakaže povezave, a tudi razlike med obema identitetama. Za queer vidik pa večinoma uporabljam ustaljeni izraz »queer teorija«, čeprav pristop ni vedno (izključno) teoretičen, kot bi morda lahko sodili po poimenovanju. Kratica GLBTIQ je bila v začetku precej krajša, potem pa so se začetnima identitetama, gejevski in lezbični, pridružile še druge pozicije, biseksualna, transspolne, interspolne in queer.

² Adrienne Rich je za to uvedla znamenito sintagmo »prisilna heteroseksualnost«, Monique Wittig govori o »heteroseksualni pogodbi«, Judith Butler pa o »heteroseksualni matriki« (Butler 159).

³ Tudi na videz enostavni koncepti, kot je »gejevska/lezbična književnost«, pa ostajajo nedorečeni: ali sem spadajo dela, ki govorijo o homoseksualnosti, napisali pa so jih heteroseksualni pisci? Besedila, ki so jih napisali prikriti homoseksualci in se homoseksualnosti ne dotikajo eksplicitno, vendar jih z biografsko interpretacijo lahko razvozlamo tudi na ta način? Dela istospolno usmerjenih piscev, ki se ne zavedajo svoje seksualnosti, jo pa v besedilih na nek način vendarle artikulirajo? Ter seveda besedila razkritih piscev, ki neposredno naslavljajo homoseksualno željo in kulturo (Lilly xv)?

⁴ Pri interpretaciji odnosa med kraljem in Gavestonom se pojavljajo teze, da je bolj kot seksualna problematična kraljeva razredna transgresija, ki ruši družbeno hierarhijo. V resnici Mortimer starejši poleg primerjave Edvardovega sodomitskega odnosa z vedenjem »največjih kraljev« in »največjih modrecev« miri strasti kraljevih nasprotnikov, ko trdi, da bo Edvarda vdanost Gavestonu minila: »Naj torej kralj ... / uživa s tem nečimrnim lahkoživcem; / ko bo zrelejši, bo odvrnil te igrače« (66). Tudi njegov nečak, Mortimer mlajši, jasno pove, da je problem v tem, da ima na kralja vpliv nekdo, ki ga po svojem (tujem) poreklu in (prenizkem) statusu ne bi smel imeti: »Stric, ne jezi me ta nestalnost; pekli pa me, / da je nekdo, ki je po rodu komaj plemič, / tako predrzen, ker je v milosti pri kralju« (66). Na koncu je treba vendarle dodati, da se kraljeva sodomitskost vseeno izkaže za problematično, kar je moč razbrati tudi iz načina Edvardove usmrtnice.

⁵ Junija 1969 so se homoseksualni obiskovalci bara Stonewall Inn v New Yorku uprli homofobnim policijskim racijam; demonstracije, ki so se iz tega razvile, pa veljajo za začetek afirmativnega gejevskega/lezbičnega gibanja, ki je zavračalo vloge žrtev in si prizadevalo za integracijo gejev in lezbijk v širšo družbo.

⁶ Bristow opozarja na Foucaultovo napačno zgodovinsko aplikacijo modela povratnega govora: prvi so istospolno željo teoretizirali sami seksualni radikalc, ne pa zdravniki, psihiatri in drugi zasledovalci seksološkega diskurza. Tako da se da reči, da »so bili seksologi, ne emancipatorji, tisti, ki so uporabljali 'povratni' govor« (179).

⁷ Tu se Butler razhaja z nekaterimi feministkami in delom lezbične teorije, ki v preoblačenju vidijo degradacijo žensk in – npr. pri lezbičnih identitetah *butch/femme* – »nekritično prisvajanje stereotipnih seksualnih vlog iz heteroseksualne prakse« (146).

⁸ Odgovor vodilne queer teoretičarke: »Dekonstrukcija identitete ni dekonstrukcija politike, ampak vzpostavlja kot politične same okoliščine, v katerih je identiteta artikularna. ... Če identitete ne bi bile več fiksirane kot premise političnega silogizma in politika ne bi bila več pojmovana kot sklop praks, ki izvirajo iz domnevnih interesov, pripadajočih sklopu gotovih subjektov, bi na ruševinah stare zagotovo nastala nova konfiguracija politike« (Butler 157).

⁹ Kaj/kakšen/kdo pa sploh je *queer*? Sedgwick piše, da »kar se zdi še najmanj določeno, je kakršna koli vnaprejšnja ideja o tem, kaj queer branje naredi queer« (»Paranoid Reading« 2). Tu pa smo na podobno spolzkih tleh, kot pri ženski/ženstveni pisavi, za katero je Virginia Woolf že leta 1918 pripomnila, da »je ženska pisava zmeraj ženstvena, ne more biti nič drugega kot ženstvena; kadar je najboljša, je najbolj ženstvena: edini problem je v tem, kako definirati, kaj mislimo z ženstvenostjo« (26).

¹⁰ Prim. Foucault: »Homoseksualnost se je pokazala kot eden od obrazov seksualnosti, potem ko je bila iz izvajanja sodomije spuščena na nekakšno notranjo dvospolnost, na hermafroditizem duše. Sodomit je bil ponovno odpadnik, homoseksualec pa je postal vrsta« (47).

¹¹ Alan Sinfield (*Wilde Century*) dokazuje, da se je feminiziranost kot znak moške homoseksualnosti jasno in javno vzpostavila šele z Wildovimi procesi leta 1895.

LITERATURA

Apulej. *Zlati osel (Metamorfoze)*. Prevedel in spremno besedo napisal Primož Simoniti. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997. (Veliki večni romani).

Barry, Peter. *Beginning Theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory*. Manchester in New York: Manchester University Press, 1995.

Bertens, Hans. *Literary Theory: The Basics*. London in New York: Routledge, 2001.

- Boccaccio, Giovanni. *Dekameron*. Prevedel Andrej Budal. Izbral in spremno besedo napisal Janko Kos. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2003. (Klasiki Kondorja 42).
- Bristow, Joseph. *Sexuality*. London and New York: Routledge, 1997.
- Butler, Judith. *Težave s spolom: Feminizem in subverzija spolne identitete*. Prevedla Suzana Tratnik. Ljubljana: Škuc, 2001. (Lambda 19).
- Chaucer, Geoffrey. *The Canterbury Tales, The Riverside Chaucer*. 3. izd. Oxford: Oxford University Press, 1988.
- Dollimore, Jonathan. *Sex, Literature and Censorship*. Cambridge: Polity, 2001.
- Foucault, Michel. *Zgodovina seksualnosti. 1, Volja do znanja*. Prevedel Brane Mozetič. Ljubljana: Škuc, 2000. (Lambda 15).
- Halperin, David M. *How to Do the History of Homosexuality*. Chicago in London: The University of Chicago Press, 2004.
- Higgins, Patrick. *A Queer Reader*. London: Fourth Estate, 1993.
- Hugill, Barry. »Sex and Sexuality.« *The Observer*, August 6, 1995. <<http://books.guardian.co.uk/departments/generalfiction/story/0,,102097,00.html>> (10.02.2007).
- Lilly, Mark. *Gay Men's Literature in the Twentieth Century*. New York: New York University Press, 1993.
- Marlowe, Christopher. *Edvard Drugi*. Prevedel Srečko Fišer. *Gledališki list SNG Ljubljana* 84.12 (2005): 53–100.
- Martin, Robert K. in George Piggford. "Introduction: Queer, Forster?" *Queer Forster*. Ur. Robert K. Martin in George Piggford. Chicago in London: The University of Chicago Press, 1997. 1–28.
- McAlpine, Monica E. "The Pardoners Homosexuality and How It Matters." *PMLA* 95 (1980): 8–22.
- Moran, Joe. *Interdisciplinarity*. London in New York: Routledge, 2002.
- Sedgwick, Eve Kosofsky. *Epistemology of the Closet*. Berkeley in Los Angeles: University of California Press, 1990.
- – –. »Paranoid Reading and Reparative Reading; or, You're So Paranoid, You Probably Think This Introduction Is about You.« *Novel Gazing: Queer Readings in Fiction*. Ur. Eve Kosofsky Sedgwick. Durham in London: Duke University Press, 1997. 1–37.
- Sinfeld, Alan. *Cultural Politics – Queer Reading*. London: Routledge, 1994.
- – –. *The Wilde Century: Effeminacy, Oscar Wilde and the Queer Moment*. New York: Columbia University Press, 1994.
- Tóibín, Colm. *Love in a Dark Time: Gay Lives from Wilde to Almodóvar*. London: Picador, 2003.
- Virk, Tomo. *Moderne metode literarne vede in njihove filozofsko teoretske osnove: Metodologija 1*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, 2003.
- Woods, Gregory. *A History of Gay Literature: The Male Tradition*. New Haven in London: Yale University Press, 1998.
- Wolf, Virginia. »Women Novelists.« *Contemporary Writers*. London: The Hogarth Press, 1965. 24–27.
- Zimmerman, Bonnie. »What has Never Been: An Overview of Lesbian Feminist Literary Criticism' Feminist Studies.« *Feminist Literary Theory: A Reader*. 2. izd. Ur. Mary Eagleton. Oxford: Blackwell, 1996. 18–24.

The Alphabet of Desire: GLBTIQ and Literature

Key words: literary criticism / sexuality / gender studies / queer studies / gay literature / lesbian literature

Sexuality has become a subject of passionate academic interest in recent decades, and this article is about “sexuality” a century and a half after its “invention” in the contexts of gay and lesbian literary studies and queer theory. The division between the two approaches to the study of sexuality is the division between the essentialist and constructivist notions of sexuality. The former argues for sexual types that are in one way or another inherent in human nature, whereas the latter sees them as socially constructed. Gay and lesbian studies started gaining prominence during the outset of the gay and lesbian liberation movement, and achieved broad recognition in the 1980s and 1990s. The central category of analysis and research in gay and lesbian studies is a clearly expressed sexual orientation, and this can be either homo- or heterosexual. This has led to the constitution of various campaigns and alliances, as well as concerted efforts at community-building and the promotion of positive images of gays and lesbians. At the end of the 20th century, the clear-cut borders and mutually exclusionary choices no longer seemed adequate to describe the modes of human (sexual) desire. To challenge object-choice-based gay and lesbian identities, which were perceived as restrictive and thus inadequate, a new category arose in the 1990s: that of queer. Queer theory employs gay and lesbian studies, feminism, historicism, cultural materialism, poststructuralism, and psychoanalysis, but it relies particularly on the Foucaultian and Butlerian concepts of sexuality and deconstructive textual analyses to question various oppositions, particularly the one between (sexual) subversion and (hetero)normativity. It is essential for queer theory to see the relevance of the textual negotiations of (varied and often unstable) sexualities rather than accepting stable sexual identities that respect, rather than cross, the borders between what is decent or indecent, acceptable or unacceptable, or gay or straight. Coming out, or outing someone, might fit well into the emancipationist gay and lesbian social narrative, but the accounts of literary texts that treat literature as a tool in the liberationists’ wider framework of social change will often prove unconvincing. However, while avoiding the traps of the essentialist position of gay and lesbian emancipation, we should be careful to take mundane social and historical realities into account as well.

February / Februar 2007